

УДК 81'255.4:82

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ТОПОНІМІВ У РОМАНІ М. ЕНДЕ "НЕСКІНЧЕННА ІСТОРІЯ" УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Возненко Н. В.

Стаття присвячена особливостям перекладу топонімів у художньому творі жанру фентезі. Визначено специфіку відтворення цих одиниць в українському перекладі роману М. Енде "Нескінченна історія".

Ключові слова: топонім, переклад, художній твір, жанр фентезі.

Статья посвящена особенностям перевода топонимов в художественном произведении жанра фэнтези. Выявлена специфика воспроизведения этих единиц в украинском переводе романа М. Энде "Бесконечная история".

Ключевые слова: топоним, перевод, художественное произведение, жанр фэнтези.

The article is dedicated to the peculiarities of toponym translation in the literary work of the fantasy genre. The specificity of reproduction of these units in the Ukrainian translation of Michael Ende's "The neverending story" has been determined.

Key words: toponym, translation, literary work, fantasy genre.

Питання про переклад топонімів як різновиду власних назв належить до кола актуальних питань сучасного перекладознавства, підтвердженням чому постають роботи таких дослідників як М. В. Бережна, В. С. Виноградов, С. Власов та С. Флорін, Д. І. Єрмолович, Р. П. Зорівчак, В. М. Калінін, І. А. Кісельова, В. І. Кузнецов, М. С. Пєдан, С. Г. Стерлігов та багатьох інших. Чи не найбільшої актуальності це питання набуває при перекладі художніх творів, й насамперед – творів жанру фентезі, де топоніми постають однією з головних ознак авторського ідіостилю. Адже дія у фентезійних творах відбувається у вигаданому письменником світі і фантазія автора у створенні географічних назв найчастіше не має меж: у топонімах використовується майже весь арсенал словотворчих ресурсів вихідної мови і при цьому більшість назв виконує якусь певну стилістичну функцію щодо змісту твору.

Розгляд специфіки відтворення топонімів у перекладі роману відомого німецького письменника Міхаеля Андреаса Гельмута Енде "Нескінченна історія" дозволяє зробити внесок у розвиток українського перекладознавства, а також стати певним доробком у вивченні ідіостилю одного з провідних перекладачів сучасності – Ю. Прохаська, оскільки саме його варіант перекладу, поряд з текстом оригіналу, слугував матеріалом цього дослідження.

У романі "Нескінченна історія" на мовному рівні блискуче реалізовано творчу індивідуальність М. Енде, яка склалася, з одного боку, під впливом творчості батька, художника-сюрреаліста Едгара Енді, з іншого боку, є результатом впливу на світогляд письменника різноманітних літературних, філософських, релігійних течій та напрямів. Одним із засобів втілення цієї індивідуальності постають власні імена, серед яких топоніми посідають особливе місце, оскільки беруть безпосередню участь у створенні художньої, фантастичної реальності твору.

Щодо якості досліджуваного нами перекладу "Нескінченної історії", тут існують різні думки. Так, критик з Маріуполя В. Козлікін вважає, що Ю. Прохаську не вдалося зробити зрозумілий переклад через вживання галицьких говірок. На думку критика, подекуди перекладач зміг підібрати насправді вдалий відповідник і передати гру слів, але в інших випадках він вжив забагато слів, які не одразу пояснить навіть дорослий читач, особливо, зі Східної та Центральної України (наприклад, такі слова як: "мосяжний", "грубас", "тузін", "мацьопик", "кунштовий"). Тож, В. Козлікін робить висновок, що Ю. Прохасько "прагнув досягти оригінальності, натомість – замість адекватного перекладу для всеукраїнського видання, маємо вузькорегіональний переклад галицькою говіркою" [4].

З доволі різкою критикою на таку заяву виступив відомий український письменник Ю. Винничук, написавши, що твердження В. Козлікіна про переклад

Ю. Прохаська є "прикладом мислення дилетанта, який українську знає хіба з газет і телебачення", і навіть таке: "Розум завжди має свої межі, а от дурість меж не має". У тій самій публікації Ю. Винничук високо оцінив результат перекладацької діяльності Ю. Прохаська [3].

Ще за декілька років до цього Г. Ткачук, рекомендуючи не лише дітям, а й дорослим прочитати українське видання "Нескінченної історії" написала, що є "ще одна вагома причина дорослим та поважним читачам зануритися у світ Фантазії – чарівна мова перекладу" [5]. Василенко С. цілком поділяє цю думку, заявляючи: "І ось, нарешті, майже через 30 років книжка, а насправді ціла країна – Фантазія, заговорила українською мовою. Та ще й як вправно – ніби й народилася не в далекій Німеччині. Щоправда, як тут не заговориш, коли сам Юрко Прохасько – відомий львівський перекладач – особисто доклав до цього зусиль" [2]. Як бачимо, обидві авторки вважають переклад Ю. Прохаська цілком вдалим.

Пропонуємо скласти власне враження від перекладу роману, щоправда, в доволі вузькому аспекті – на прикладі відтворення оригінальних топонімічних назв твору українською мовою. При цьому не буде перебільшенням сказати, що для створення топонімів у "Нескінченній історії" М. Енде використав увесь свій талант вигадання чогось дивного та казкового, що спонукало й перекладача в свою чергу активізувати весь творчий потенціал.

Знайомство з топонімами роману починається вже з назви країни, в яку потрапляє головний герой, а саме – *Phantasien*. Деякі дослідники відзначають, що в цій назві присутня реальна географічна назва, а отже і відповідний праобраз – Азія, оскільки М. Енде завжди мав інтерес до азійської культури: *Phantasien* → *Fantasie* + *Asien* [1]. Тут, щоправда, переклад не становив жодних труднощів, оскільки німецький іменник *Phantasien* має прямий еквівалент у цільовій мові – *Фантазія*, тим більше, що зв'язок цієї назви з Азією при перекладі також не втрачається.

Для перекладу складних назв, таких як *das Land der Singenden Bäume*, *das Äußere Reich* та *die Gläsernen Türme von Eribo*, які були передані відповідно як *Земля Співучих Дерев* (хоча у цьому випадку можливо було також перекласти і як *Країна Співучих Дерев*, оскільки в інших випадках лексему *Land* було передано саме через іменник *Країна*) та *Зовнішнє Царство*, було використано калькування, у випадку зі *Скляними Вежами міста Ерібо* – калькування разом із лексичним додаванням, що цілком відповідає правилам відтворення назв міст. А вже при відтворенні назви *Tiefe Abgrund* Ю. Прохасько не обмежився калькуванням, оскільки в такому випадку результатом була б тавтологія – *Глибока Безодня*. Тож варіант з *Великою Безоднею*, де бачимо використання контекстуальної заміни (прикметника *глибока на велика*), є насправді більш вдалим.

На нашу думку, вдало перекладач відтворив і назву місцевості *Silberbergen*, в якій проживав один з головних героїв. Хоча шляхом калькування її можна було б перекласти як *Срібні Гори*, Ю. Прохасько надав наступний переклад: *Срібногір'я*, що, без сумніву, є більш оригінальним варіантом, оскільки через співзвучність з реальними географічними назвами (наприклад, Чорногір'я, Межигір'я та ін.) він одразу актуалізує намір автора.

Для перекладу назв, які становлять собою складні іменники, Ю. Прохасько також скористався переважно калькуванням, наприклад: *Spukstadt* – *Місто-Примара*, *Gelichterland* – *Країна Потолочі*, хоча в перекладі останньої назви дещо втрачено один з компонентів значення, а саме: лексема *Gelichter* належить у німецькій мові до шару застарілої лексики. На змістовому рівні такий компонент у промовистій назві оригіналу може вказувати на щось, що вже відживає або й віджило свій вік, чого не відображено в українському варіанті. Натомість, емоційне забарвлення цієї лексеми, а отже – і назви в цілому, було передано повністю, оскільки українська лексема *потолоч* має також негативне, зневажливе забарвлення.

Шляхом комплексних трансформацій, в основі яких знов бачимо калькування, але тепер у поєднанні з транскодуванням, було відтворено назви: *Goab, die Wüste der Farben* – *Гоаб, Пустеля Барв*; *Silberstadt Amargánth* – *Срібне місто Амаргант*; *Morgul oder das Land des Kalten Feuers* – *Моргул або ж Край Холодного Вогню*. В українському варіанті останньої назви бачимо вже третій варіант перекладу лексеми *Land* – через лексему *Край*, хоча цілком можливим був би і вибір вже застосованих раніше іменників *Земля* або *Країна*. Хіба що вибір іменника чоловічого роду (*край*) у

цьому випадку надає назві більшої жорсткості. А в перекладі складного топоніма *Alte Kaiser Stadt* Ю. Прохасько вдався до контекстуальної заміни, відтворивши прикметник *alt* не словниковим відповідником *старий*, а контекстуальним синонімом *колишній* – *Місто Колишніх Королів*. Але цю трансформацію можна вважати виправданою, оскільки *alt* в оригінальній назві вказує перш за все не на вік королів (хоча і на це теж!), а на приналежність до минулого.

Дещо інший підхід використав Ю. Прохасько для відтворення назви-топоніма *Yors Minroud*, переклавши її як *Яма Мінроуд*. Без знання контексту таке перекладацьке рішення здається не зовсім зрозумілим. Але за змістом роману тут йдеться про темну, глибоку копальню, власником якої є чоловічок на ім'я Йор. Отже, як бачимо, перший елемент назви, який є власним ім'ям у родовому відмінку, не відтворено в перекладі взагалі, тобто вжито трансформації, з одного боку, опущення (лексема *Yors*), а з іншого – лексичного додавання (лексема *яма*). Натомість другий елемент перекладено шляхом транслітерації, що можна вважати тут цілком доцільною трансформацією. Але щодо назви в цілому, ми пропонуємо дещо інший варіант. Оскільки інформацію про власника копальні – чоловічка Йора – надано в тексті роману, вилучення цього елемента зі структури топоніма не можна вважати втратою змісту, а от замість лексеми *яма* пропонуємо використати лексему *копальня*, оскільки остання більш точно відображає сутність зображеного в тексті. Адже яма може бути утворена й природним шляхом, а копальня – це результат діяльності людини. Тож варіант перекладу *Копальня Мінроуд* вважаємо за більш доцільний.

Цікавим є і переклад топонімічної назви, яка має структуру словосполучення, – *Yskál oder auch Korbstadt*. Ю. Прохасько переклав її як *Іскаль або ж Плетене Місто*. Для відтворення лексеми *Yskál* перекладач використав транскрибування, хоча за Нормативною транслітераційною таблицею для відтворення власних назв українською мовою літера *Y* на початку слова має передаватися як *Й*. У цьому випадку вимовляти та сприймати на слух назву *Йскаль* набагато важче, ніж *Іскаль*, отже, зроблений Ю. Прохаськом вибір літери був цілком виправданим. При перекладі складної лексеми *Korbstadt* було застосовано трансформацію калькування, але в сукупності з лексичною заміною першого елемента. Це пояснюється тим, що одним з найперших словникових еквівалентів німецького іменника *Korb* в українській мові є іменник *корзина*. Але ж варіанти *Місто-Корзина* (за аналогією з, наприклад, *Spukstadt* – *Місто-Примара*) чи *Корзинове Місто* (за аналогією з, наприклад, *Silberstadt* – *Срібне місто*) та ін. не можуть вважатися тут вдалими або доцільними. Тож, Ю. Прохасько використав епідигматичний прийом смислового розвитку поняття, відтворивши назву предмета (*корзина*) назвою способу його виготовлення (*плетіння*), і отримав дуже влучний варіант перекладу – *Плетене Місто*. Адже, як відомо, одним зі способів виготовлення корзин є їх плетіння з різних матеріалів.

Таким чином, не дивлячись на деякі не дуже вдалі на наш погляд варіанти, Ю. Прохасько влучно переклав більшість топонімічних назв роману М. Енде "Нескінченна історія". При цьому було збережено оригінальність вигаданих топонімів і втілено, таким чином, інтенцію автора твору.

Як з'ясувалося, головним способом перекладу назв, виражених складними іменниками або словосполученнями, виявилось калькування, але найчастіше – у поєднанні з такими трансформаціями як транскодування та лексична заміна. Вживання цих та інших перекладацьких трансформацій вважаємо цілком доцільним, оскільки воно викликано, з одного боку, суттєвими розбіжностями між вихідною та цільовою мовами, а з іншого, – прагненням перекладача зберегти неповторний колорит художньої, й, до того ж, вигаданої реальності.

Отже, відтворення топонімів при перекладі художніх творів жанру фентезі є справжнім викликом для перекладача, оскільки вимагає не лише знання специфіки цього жанру, не тільки віртуозного володіння мовами оригіналу та перекладу і вміння доцільно застосовувати перекладацькі трансформації. Відтворення вигаданих топонімічних назв передбачає наявність у перекладача справжньої мовної креативності й здатності до створення часом цілком несподіваних лексичних одиниць. Всіма цими якостями безперечно володіє Ю. Прохасько і його варіант перекладу роману М. Енде "Нескінченна історія" заслуговує на високу оцінку.

Література

1. Большакова Н. Н. Игровая поэтика в литературных сказках Михаэля Энде [Електронний ресурс] / Наталья Николаевна Большакова. – Автореферат дисс. ... канд. филол. н., специальность 10.02.04 – германские языки. – Смоленск, 2007. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/igrovaya-poetika-v-literaturnyh-skazkah-mihaelya-ende>
2. Василенко С. Химерна оповідь без початку й кінця [Електронний ресурс] / Світлана Василенко. – 28.01.2009. – Режим доступа до статті: http://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/review/768/
3. Винничук Ю. Страхітливий привид галицизмів [Електронний ресурс] / Юрій Винничук. – 27.08.2013. – Режим доступа до статті: <http://litakcent.com/2013/08/27/strahitlyvyj-pryvvyd-halycyzmiv/>
4. Козлікін В. "Нескінченна історія" М. Енде галицькою говіркою" [Електронний ресурс] / В. Козлікін. – 12. 08. 2013. – Режим доступа до статті: <http://www.litgazeta.com.ua/node/4138.html>
5. Ткачук Г. Кожна справжня історія є Нескінченною Історією [Електронний ресурс] / Галина Ткачук. – 27.11.2007. – Режим доступа до статті: <http://litakcent.com/2008/11/27/halyna-romanenko-kozhna-spravzhnja-istorija-je-neskinchennoju-istorijeju/>